

NIEUWSBRIEF

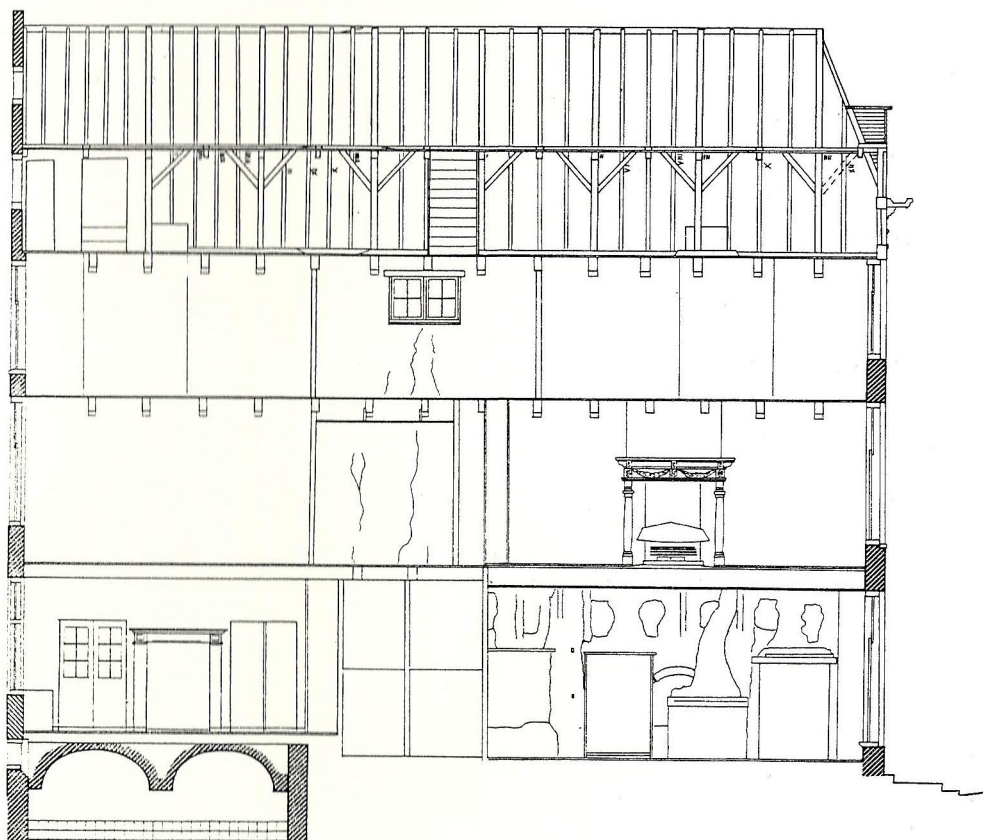
Stichting

Bouwhistorie

Nederland

Nummer 14

Juni 1995

Stichting Bouwhistorie Nederland

Zwaansteeg 11 3511 VG Utrecht Postbank 273441

Algemeen bestuur: G.W. van Herwaarden (voorzitter)
G. Berends
A.H. van Drunen
H. Janse
B.J.M. Klück
J.M.H. Penders (onderwijs-coördinator)
K.J. Steehouwer
D.J. de Vries

Dagelijks bestuur: R. Glaudemans (secretaris)
R.J.W.M. Gruben (penningmeester)
K. Emmens

Redactie Nieuwsbrief: G. Berends
R. Glaudemans
R.J.W.M. Gruben

Redactieadres: Nieuwsbrief Bouwhistorie
Bethaniëstraat 4
5211 LJ 's-Hertogenbosch
Tel.: 073-145225

Kopij / reacties: Voor 1 september a.s. te zenden aan het bovenstaande redactieadres.
De redactie houdt zich het recht voor ingezonden stukken te weigeren of in te korten (in overleg met de auteur).

Donateurs: U kunt donateur van de SBN worden door jaarlijks minimaal f. 25,- over te maken op postgiro 273441 t.n.v. SBN, Zwaansteeg 11, 3511 VG Utrecht.
U wordt dan op de hoogte gehouden van het doen en laten van de stichting door middel van de vier maal per jaar verschijnende Nieuwsbrief.

De vakantie nadert.....

De cursus Bouwhistorie, die in samenwerking met het NCM in april in het Nationaal Restauratiecentrum in Amsterdam werd gegeven, zit er tot ieders tevredenheid weer op. En dat geldt ook voor de in samenwerking met de KNOB op 12 mei georganiseerde studiedag. Aan de vooravond daarvan haalden Ad van Drunen en ik (dankzij zijn inspanningen) de kolommen van VNG-magazine. Mocht u het stukje hebben gelezen, dan zult u begrepen hebben, dat wij het over de Berckepoort hebben gehad. In het kader van de NCM-instructiedagen over de monumentenzorg voor gemeentelijke functionarissen kwam de bouwhistorie, dankzij Dirk de Vries, Bart Klück en Ad van Drunen aan bod. Koos Steehouwer droeg er zorg voor, dat er een fraaie en vooral duidelijke folder over bouwhistorie tot stand kwam en de gemeente Utrecht produceerde de eveneens fraai uitgevoerde brochure *Archeologie en Bouwhistorie*. En tenslotte had een delegatie uit het SBN-bestuur een eerste formele ontmoeting met RDMZ-directeur Asselbergs. De heer Asselbergs had daarvoor weinig tijd beschikbaar, zodat werd afgesproken het gesprek na de vakantie voort te zetten. Hem werd gevraagd tijdens de platformbijeenkomst op 22 november a.s. de richtlijnen, waarover de discussie nu wordt afgerond, in ontvangst te nemen.

Kortom, wij werken hard aan het vergroten van het draagvlak. Allen, die daaraan hun bijdrage leverden, wil ik daarvoor van harte dank zeggen en dat geldt in het bijzonder Koos Steehouwer en Ad van Drunen. Slechts één minpunt dient vermelding: Dick Zweers heeft het SBN-bestuur bericht te willen ophouden met het bestuurslidmaatschap en het redactielidmaatschap van de Nieuwsbrief. Het is niet anders. Op deze plaats wil ik hem zeer hartelijk danken voor alles wat hij voor de SBN en de Nieuwsbrief heeft gedaan. Ik hoop, dat wij toch nog eens een beroep op hem mogen doen en dat wij in onze Nieuwsbrief nog eens een bijdrage van zijn hand mogen zien. Zijn betrokkenheid en deskundigheid kunnen wij eigenlijk niet missen.

Ik wens alle SBN'ers een hele fijne vakantie toe. Wij treffen elkaar weer tijdens de Donateursdag op zaterdag 23 september in Haarlem.

Gijs van Herwaarden

Studiedag met de KNOB

Op 12 mei j.l. vond in Utrecht de in samenwerking met de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond georganiseerde studiedag over de bouwhistorie in de praktijk van de monumentenzorg plaats.

Drs A.G. Schulte, sprekend in de plaats van en namens RDMZ-directeur Asselbergs over de rijksoverheid en het bouwhistorisch onderzoek, beet de spits af met een doorwrocht betoog, waarin hij het bouwhistorisch onderzoek plaatste in het kader van het door de Dienst gevoerde beleid, gericht op de instandhouding van monumenten. De wijze, waarop daaraan door de RDMZ in het verleden aandacht werd gegeven, liet hij niet onvermeld. Schulte wees erop, dat deze vorm van monumentenonderzoek geen doel op zichzelf mag zijn. Er doen zich nu nieuwe kansen voor de bouwhistorie voor, want ook bij de RDMZ, waar een in een lange reeks een jaar opgebouwde schat aan gegevens ligt opgeslagen, beseft men steeds meer, dat bouwhistorisch onderzoek een wezenlijke bijdrage levert aan de monumentenzorg. Deze vorm van onderzoek zou verplicht moeten zijn. Schulte waarschuwde voor een te veel naar binnen gericht en te gedetailleerd bezig zijn. De tijd is rijp voor een doorstoot, maar dat vraagt om samenwerking en een naar buiten gericht optreden van de SBN. Het is noodzakelijk, dat allen, die bij het monumentenbehoud zijn betrokken, er achter staan. Verder moeten er stage-plaatsen komen en (nog) meer aandacht voor opleiding en kennisverwerving. Ook moet nagedacht worden over de opslag van de expertise. Het bij de RDMZ in ontwikkeling zijnde steunpuntennetwerk kan hierbij van groot belang zijn.

Drs K.J. Steehouwer sprak over zin en onzin van het bouwhistorisch onderzoek. Hij wees erop, dat het om een jong en nog vrij onbekend vakterrein gaat, dat zeer praktisch gericht is en geen wereldvreemde techneutenhobby. Voor de bouwhistoricus bestaat geen eenheidsopleiding. Zijn profiel wordt gekenmerkt door kennis, ervaring, opgedaan in de praktijk, en gedrevenheid. De SBN streeft er naar in richtlijnen aan te geven waar het bij bouwhistorisch onderzoek om gaat. De architectuurhistorici houden zich vooral bezig met de vorm en het uiterlijk van grote, belangrijke monumenten. De bouwhistoricus richt zijn aandacht op minder opvallende monumenten als woonhuizen en tracht met nieuwe methoden daaraan gegevens omtrent datering en constructie te ontklokken. Een groot probleem is, dat de in een bron als het monumentenregister opgeslagen gegevens zo onbetrouwbaar zijn, wat leidt tot verkeerde beslissingen en de sloop van talloze in wezen middeleeuwse huizen. Steehouwer pleitte voor een verbetering van de kwaliteit van de monumentenzorg: meer gericht op

behoud van de historische substantie en minder genegen vervanging te accepteren. Er zou dan ook niet in vervanging, maar in behoud moeten worden gesubsidieerd. Tenslotte meende hij, dat de SBN van nieuwe p.r. methoden gebruik zou moeten maken om het vak te propageren onder het motto: wordt zelf een ontdekkingsreiziger door de tijd.

Drs T.J. Hoekstra (gemeente Utrecht) betoogde, dat bouwhistorische onderzoek in het grote historische geheel past, waarvan aan de ene kant de archeologie deel uitmaakt en aan de andere kant de historische geografie. In wezen gaat het allemaal om de kwaliteit van de leefomgeving. Aan de hand van een aantal fraaie dia's verduidelijkte hij zijn betoog over de toepassing van het bouwhistorisch onderzoek binnen de gemeentelijk monumentenzorg.

Het einde van de ontwikkeling van het bouwhistorisch onderzoek is nog lang niet in zicht, hield ir C.J. van Haften (gemeente Groningen) de aanwezigen voor. Het MSP zal leiden tot een verbreding en integratie met de ruimtelijke ordening is noodzakelijk. Voor de archeologie is een aparte plaats in de Monumentenwet ingeruimd, niet echter voor het bouwhistorisch onderzoek. In de gedecentraliseerde situatie, waarin de monumentenzorg is komen te verkeren, moet de gemeentelijke bouwhistoricus zelf zijn politieke draagvlak binnen de gemeente organiseren. Zijn beleidsnota moet tot het (door hem gewenste) raadsbesluit leiden. Lobby is noodzakelijk om het bouwhistorisch onderzoek in het gemeentelijk monumentenbeleid zijn plaats te geven. In Groningen wordt daaraan hard gewerkt. Met zijn opmerking dat "gewone" architecten de voorkeur verdienen boven specifieke restauratiearchitecten bleken niet alle aanwezigen het eens te zijn, zoals ir Van Traa duidelijk liet blijken.

Ir P. van Dun, eveneens verbonden aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, behandelde het onderwerp *Het bouwhistorisch onderzoek procedureel georganiseerd*. Na eraan herinnerd te hebben, dat de RDMZ in 1997 50 jaar en de KNOB in 1999 100 jaar zal bestaan en een schets gegeven te hebben van de ontwikkeling, die de stadsvernieuwing heeft doorgemaakt, gaf hij aan, dat z.i. het monumentenbeleid aan een verbreding in een andere context toe is, met nadruk op het facethelang en complementair bestuur. De rijksoverheid moet voorwaardenscheppend te werk gaan, wat gestalte moet krijgen in regionale steunpunten. Het bouwhistorisch onderzoek moet in die steunpunten worden ingebed. Van Dun acht het noodzakelijk, dat aan het verlenen van een bouwvergunning een historisch advies wordt verbonden. Een wetswijziging zou hiervoor noodzakelijk zijn. Verder pleitte hij voor een integrale monumentenzorg, zodat de cultuurcomponent van meet af aan kan worden meegenomen en verwerkt kan worden in convenanten.

Burgemeester IJssels van Gorinchem - zijn stad bestaat in 1997 600 jaar - waarschuwt voor te veel regelzucht van de kant van het rijk. Geef impulsen, vooral financiële, maar laat het daarbij. De stadsvernieuwing werd een succes, omdat er een financieel kader werd aangereikt en de actieve burgers er verder invulling aan gaven. Wij moeten het vooral van enthousiasme hebben en dat geldt ook voor bouwhistorisch onderzoek. Te veel regel heeft een negatief effect, maar het draagvlak moet wel worden vergroot. Werk er hard aan om de betrekkelijke onbekendheid van het bouwhistorisch onderzoek weg te werken en sluit aan bij en speel in op de belangstelling die er is voor oude zaken. Met zijn uitspraak '*facetbeleid leent zich niet voor complementair bestuur*' stelde hij zich diametraal tegenover Van Dun op. IJssels had niets tegen steunpunten, waar men deskundigen zou kunnen raadplegen, maar in een soort gedwongen winkelnering zag hij niets.

Een aantal aanwezigen liet zich niet de kans ontgaan de inleiders kritisch aan de tand te voelen.

Al met al voor de KNOB en de SBN, maar vooral voor de bouwhistorie een geslaagde studiedag, waarop organisatoren en alle andere betrokkenen met tevredenheid kunnen terugzien. En dat geldt ook voor het verdere middagprogramma: het bezoek aan het Duitse Huis met een toelichting door drs B.J.M. Klück en de ontvangst in het fraaie Utrechtse stadhuis, waar wethouder Zwart aan KNOB-vice voorzitter Van Regteren Altena een nieuwe folder *Archeologie en Bouwhistorie* aanbod.

Gijs van Herwaarden

Boekbespreking Huizen in Nederland: Amsterdam

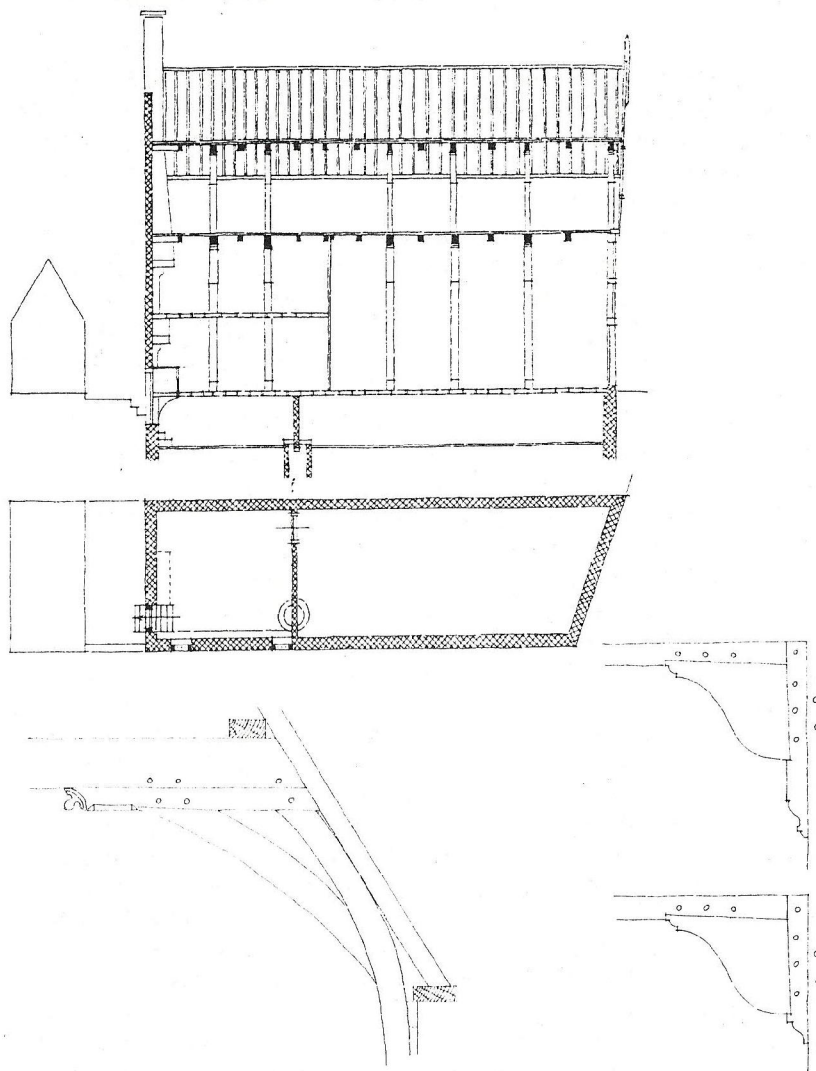
Huizen in Nederland is de tweede turf van de in totaal vier delen, waarin ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan in 1993, het huizenbezit van de Vereniging Hendrik de Keyser wordt besproken. Nadat in het eerste deel Friesland en Noord-Holland aan de orde kwamen, staat nu Amsterdam centraal. Voor beide kloeki delen geldt dat ze voor een schappelijke prijs verkrijgbaar zijn, er goed verzorgd uitzien en uitblinken door de vele goede foto's. Ook zijn van alle

huizen in eigen bezit plattegronden, doorsneden en vaak ook geveltekeningen opgenomen. Als aanwinst voor een ieders bibliotheek, is *Huizen in Nederland* de opvolger, maar niet de vervanger, van het vorige jubileumboek van de vereniging: het veelgezochte en alom geroemde *Nederlandse Woonhuis van 1300-1800* (Haarlem 1969).

Een dergelijk ambitieus opgezet project verdient om niet alleen gelezen te worden, maar ook om in het licht van de huidige bouw- en architectuurhistorische ontwikkelingen aan een kritische beschouwing onderworpen te worden. Voor het eerste deel heeft uw recensent al in *Archis* ((1993) 11, 90-91) een aanzet gegeven. In deze beperkte ruimte zal de aandacht vooral uitgaan naar de bouwhistorische aspecten van het boek.

Huizen in Nederland is een wat weidse titel, in feite gaat het om het bezit van een enkele vereniging en dit betekent per definitie een selectie uit het totale huizenbestand. Om in museumtermen te spreken, wat voor ons ligt is geen tentoonstellingscatalogus over het onderwerp *Huizen in Nederland*, maar een bestandscatalogus van een (openlucht)museum voor stedelijke huizen. In feite komt dit overeen met het behandelen van de Westeuropese schilderkunst aan de hand van de bestandscatalogus van het Rijksmuseum. In beide gevallen moeten goede inleidende essays het methodologische gat overbruggen en vormen zij de essentie van het boek. Dat is hier het geval. Toch wordt tweederde van het boek in beslag genomen door catalogusnummers van de in totaal 52 Amsterdamse huizen en deze vormen het naslagdeel met achtergrondinformatie. Dit deel zal minder vaak geraadpleegd gaan worden, maar is iets waar in kwalitatief opzicht toch menig museum jaloers op mag zijn.

Een ander intrigerend probleem is dat het bezit van de vereniging geen a-selecte steekproef van het Nederlandse huizenbestand vormt, maar een gegroeid geheel van bewust en minder bewust aangekochte woonhuizen. Door de voorkeur aan het begin van deze eeuw voor de architectuur van de "Gouden Eeuw" heeft het huizenbezit een vrij hoog "trapgevelgehalte" en een wat overgerestaureerd karakter, zoals de Oudezijds Voorburgwal 14 toont (p. 167). Het curieuze gevolg is dat het oudste Amsterdamse woonhuis in het bezit van de vereniging, Warmoesstraat 83 (XV) in 1918 in hun bezit is gekomen, omdat het inbegrepen was bij de koop van het huis Enge Kerksteeg 4 met zijn goed bewaarde trapgevel uit 1628. Hierdoor en omdat Amsterdam niet zo'n oude stad is, zal het verhaal over de vroegste woonhuisontwikkeling ongetwijfeld in de delen over *Zuid-Holland*, *Zeeland* en *Noord-Brabant* en *Oost-Nederland en Utrecht* uitgebreid aan de orde komen.

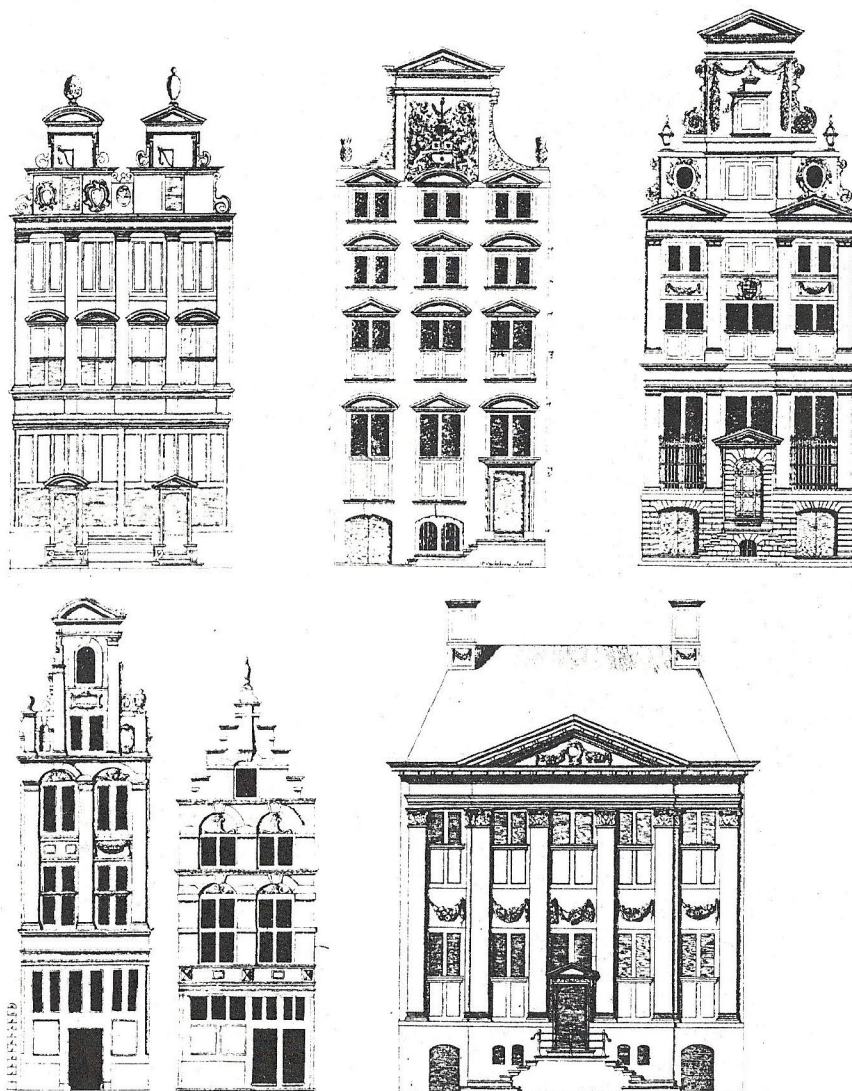

Afb. 1 Reconstructie oorspronkelijke toestand kelder en langsdoorsnede Warmoesstraat 83 (XVB?) en details van de kapconstructie en sleutelstukken met korbeel (uit: *Huizen in Nederland*, p. 128 en 130).

Omdat alles waar veel aandacht aangeschoten wordt ook vanzelf veel belangrijker gaat worden, gekoppeld aan de ontegenzeggelijk grote architectuurhistorische invloed die in de tweede helft van de 17de en de 18de eeuw van Amsterdam uitging, was het gevaar levensgroot aanwezig dat Amsterdam ook wat betreft de woonhuisontwikkeling de maat der dingen zou worden. Gelukkig hebben de auteurs hier zo goed mogelijk voor gewaakt. Ze hebben vermeld waar het om Amsterdams bouwpraktijken buiten Amsterdam ging, zoals bijvoorbeeld bij de verbouwing van het raadhuis in Rhenen in 1738 en enkel bij de introductie van de vroege schuiframen bij Het Loo en Middachten is er enige spoor van "Amsterdamse-annexatie".

Wanneer we ons tot de kern van de zaak, het essay-gedeelte, richten, dan vinden we ook in dit deel weer een imposante accumulatie van nieuwe gegevens. Het zijn er dermate veel dat door de bomen het bos maar net zichtbaar blijft, teveel om goed te verwerken en te laten bezinken. Dit heeft vooral zijn oorzaak in de overmaat aan belangwekkende, maar terloops genoemde, gegevens. Een voorbeeld is de hier voor het eerst voor het voetlicht gebrachte architect en houtkoper Hendrick Gerritsz Schut (1622-1695). Hij wordt als architect van kasteel Amerongen (1673) genoemd, terwijl men doorgaans in dit verband Maurits Post vermeldt. Dergelijke, gedurende decennia verzamelde, gegevens, kunnen zo weer voor decennia nieuw onderzoek zorgen. Wel doet zich hier het gemis aan een goede aparte literatuuropgave voelen.

Het verwerken van de gegevens door de auteurs, laat meer dan eens de indruk achter dat door het vele beschrijven bij de uitwerking het analyseren wat in het gedrang is gekomen. Om een detail op mijn gebied te noemen: de pilastergevel van Herengracht 185-187 met twee halve pilasters op de hoeken (p. 314). De auteurs kennen geen ander voorbeeld van dit schema. De op p. 228 afgebeelde halve pilaster van Brouwersgracht 218 komt niet in aanmerking omdat deze in later tijd gehalveerd is. Toch komt een dergelijk gevelschema veel voor, maar als binnenplaats- of interieurschema. Al vanaf Brunelleschi's Pazzi-kapel (1429) hebben ontwerpers zich beziggehouden met het probleem van een goede klassieke proportionering in (binnen)hoeken en daaruit voortvloeiende delen van zuilen of pilasters. In dit verband moet ook de globale opmeting van het achterhuis van Rapenburg 13 genoemd worden (p. 213). De tekenaar en adviseur van de vereniging, C. Visser, had namelijk een geheel eigen theorie over de proportie van trapgevels, waarbij volgens hem bij huizen met één verdieping de lijn getrokken langs de buitenkant van trapgevel op het snijpunt met zijgevel een rechte hoek maakte met de lijn naar de andere zijgevel ter hoogte van de bovenkant van de puibalk. In *De Bouwereld*, 13(1914), 107-110 heeft hij dit om-

Afb. 2 Enkele tekenvoorbeelden: normale timmermansontwerpen, nauwkeurig getekende Vingboonsontwerpen, slordige kopietekeningen naar Vingboons en een anonieme gravureserie (uit: *Huizen in Nederland* p. 61).

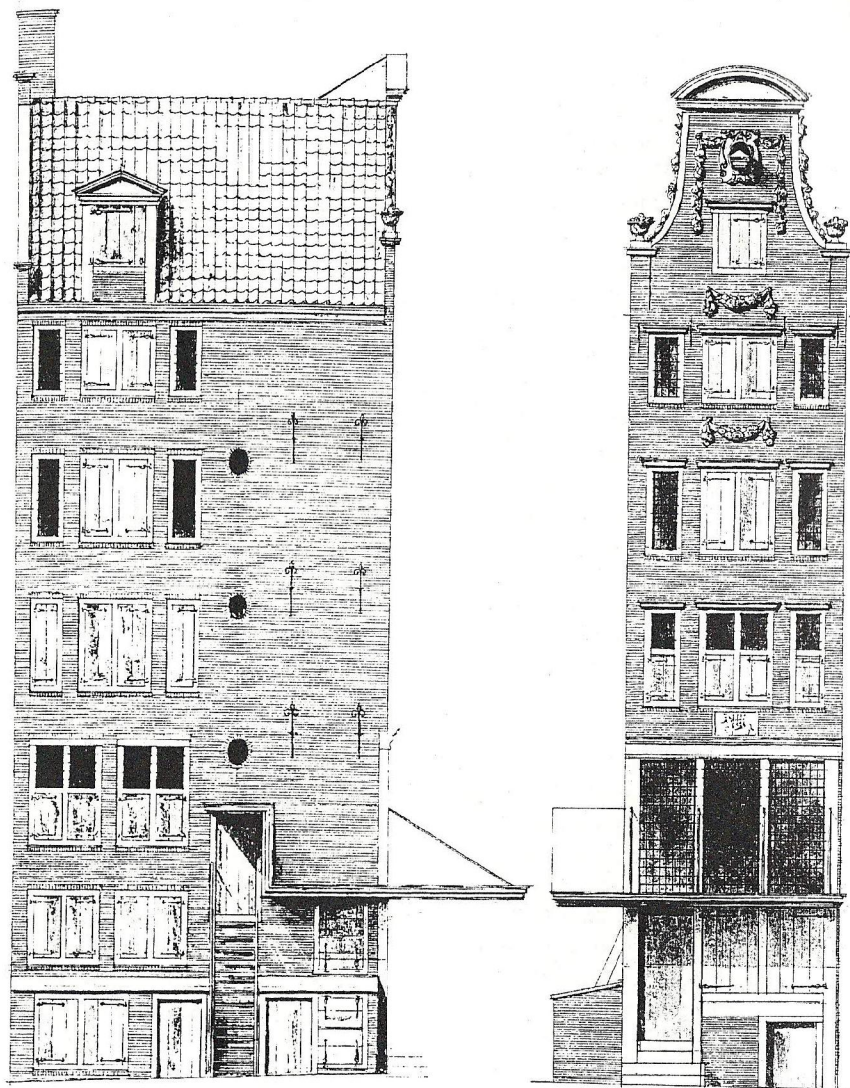
standig uitgelegd.

Twee opmerkingen zijn in dit verband nog van belang. Ten eerste dat wanneer we naar gevels met klassieke elementen kijken onze huidige kennis van de klassieke vormtotaal in detail onvoldoende is. Uitgebreidere bestudering van oude voorbeeldboeken, die als lesboeken bij de opleiding gebruikt werden (p. 63), kan hier verbetering in brengen (afb. 2). Het andere punt is het, ook in bouwhistorische kringen nog veelvoorkomende, misverstand dat architectuurhistorisch onderzoek gelijk staat aan "geveltoerisme": beschrijving van enkel gevels. Dit boek toont aan dat het anders kan, maar tevens blijkt het gebrek aan goede gedetailleerde onderzoeken naar juist die gevelontwikkeling. Zo hadden de auteurs bijvoorbeeld eenvoudig een onderscheid kunnen aanbrengen tussen halsgevels (bv. p. 70) en verhoogde halsgevels (bv. p. 233): de laatste zijn karakteristiek voor de tweede helft van de 17de eeuw.

Aangeland op het niveau van de detailkritiek, - bij een dergelijk boek altijd mogelijk - blijkt de noodzaak om tot een betere afstemming van termen te komen. Dat geldt voor benamingen van gevels, maar ook voor bouwhistorische onderdelen. Met de gordingen op p. 25 zullen flieringen bedoeld zijn. Lastiger is het gesteld met de op vele plaatsen gebruikte term "loze balken" (p. 25). Deze zijn niet loos in de zin van dat de bonte knaagkever ze inmiddels heeft uitgehold, maar het zijn balken die geen deel uitmaakten van het houtskelet en met een ijzeren beugel aan de vlieringen opgehangen zijn (Vgl. H. Janse, *Houten Kappen in Nederland 1000-1940* (Delft 1989), 251). Deze worden ook wel "hangbalken" genoemd.

In essentie is *Huizen in Nederland* geen bouwhistorisch boek, het is een architectuurhistorisch boek met een bouwhistorische tint. Door de bewoonde toestand is onderzoek ter plekke op zijn best tot bouwhistorische verkenningen beperkt gebleven en ontbreken gegevens over kapconstructies en steenformaten. Bij het tekenwerk, zoals bij de reconstructies van de oorspronkelijke toestand, is het ook niet zondermeer duidelijk wat aangetroffen is en wat bij de reconstructie aangenomen is. Daarnaast zou meer op de afzonderlijke bouwkundige elementen ingegaan kunnen worden. Dit is in feite al door Zantkuijl gedaan in *Bouwen in Amsterdam* (1975-1991) en daarin doet zich de wet van de remmende voorsprong voelen.

Wat het boek in bouwhistorische zin waardevol maakt is het overzicht dat gegeven wordt. De poging om 'voor de eerste maal (...) een samenhangend overzicht van het bouwvak tussen 1500 en 1800 te schetsen' (p. 8), mag gelukt genoemd worden. Overtuigend is aangetoond dat Amsterdam pas na 1600 de karakteristieke "hoge stad" werd. Belangrijker is de grote invloed die de timmer-

Afb. 3 Herengracht 394 (De Vier Heemskinderen). Reconstructie van de toestand omstreeks 1671 (tek. R. Royaards-ten Holt, uit: *Huizen in Nederland* p. 305).

lieden op het bouwvak uitgeoefend blijken te hebben. Anders dan bij de kerkenbouw, waar de steenhouwer het primaat heeft, zijn in Amsterdam zeker vanaf de zestiende eeuw de timmerlieden de voortrekkers in het bouwproces. Het feit dat in Amsterdam het houtskelet zo lang zo belangrijk is geweest is hier niet vreemd aan. De benadering om het bouwproces en de daaruit voortvloeiende bouwproductie vooral te zien als een proces waarin bouwers als ondernemers optreden lijkt mij heel zinvol en navolgenswaardig. Het is minder verstikkend dan enkel oog te hebben voor "echte" architectuur en een handjevol "geniale" (classicistische) architecten.

Als collectief blijken Amsterdamse bouwers ook elders in Holland voor vele gebouwen te zorgen. Metselaars stapelden de dunne bakstenen omkleeding en steenhouwers leverden de decoratie. Jammer is dat in dit verband net niet voldoende de link gelegd wordt tussen de behoefte aan zandsteen in de zich snel uitbreidende grote stad en de "steenuilen" in Gildehaus waar Amsterdamse kooplieden vanaf circa 1620 tot 1766 het monopolie op de winning hadden. Alleen voor de bouw van het Amsterdamse stadhuis kon letterlijk niet genoeg natuursteen aangesleept worden en was extra Bremer (= Obernkirchener) zandsteen nodig.

Tenslotte geeft dit boek een goede illustratie van de huidige trend in de architectuurgeschiedenis. *Het Nederlandse Woonhuis* was nog primair typologisch van opzet en stond daarmee in feite in de traditie van *Das Deutsche Bürgerhaus*. Het huidige boek is meer historisch verklarend. Het beschrijft gebouwde diamantjes in een stedelijk weefsel en geeft de historische ontwikkeling maar zonder stedenbouwkundige context. Dit gaat net niet zover als de bouwblokinventarisaties uit Den Bosch (*Bulletin KNOB*, 94 (1995) 2, 58-70) waarbij de stedelijke morfologie centraal staat. Er blijkt een tendens uit om meer naar de bronnen te gaan, maar in beide gevallen blijft de methodologische onderbouwing, zoals die uit recentere (buitenlandse) literatuur te halen valt, buiten beeld. Toch is dit een zinvol onderwerp voor een nadere discussie.

Ook in groter verband is er een trend waar te nemen van object naar structuur: van gebouw naar stedenbouw. Op zich begrijpelijk, maar wel heeft het (voor bouwhistorici) bedenkelijke kantjes. Wanneer bijvoorbeeld natuurbeschermers landgoederen enkel vanwege de aanwezige natuurwaarden van belang gaan te vinden en het landhuis over het hoofd zien, dan is er een gevaar dat het kind met het badwater weggegooid wordt. Of in ons geval, wanneer architecten en anderen het historische gebouw als een inwisselbaar volume in een structuur zien, dan is de bouwhistorische massa vogelvrij.

Het lezen van een boek waar net als bij de bouwhistorie (op ouderwetse wijze)

het gebouw nog als uitgangspunt wordt genomen voor een grotere beschouwing blijft dan ook inspirerend en stimulerend.

Ronald Stenvert

R. Meischke, H.J. Zantkuijl, W. Raue & P.T.E.E. Rosenberg, *Huizen in Nederland: Amsterdam. Architectuurhistorische verkenningen aan de hand van het bezit van de Vereniging Hendrick de Keyser* (Zwolle/Amsterdam 1995), Waanders Uitgevers, 376 blz., prijs: Fl. 59,50. ISBN 90-6630-474-X.

Nieuwe Nederlandse vertaling van het Charter van Venetië

Op 31 mei 1964 werd op het tweede Internationale Congres van Architecten en Technici op het gebied van de monumentenzorg in Venetië het *Internationaal Handvest voor behoud en restauratie van monumenten en stads- en dorpsgezichten* opgesteld. In 1965 werd dit zogenaamde *Charter van Venetië* door de International Council on Monuments and Sites - meer bekend onder de afkorting ICOMOS - aanvaard. Omdat de Nederlandse vertaling nu dertig jaar oud is, hebben de Nederlandse en Vlaamse comités de versie herzien. Op een studiedag over het Charter in Breda op 17 februari is deze nieuwe vertaling gepresenteerd. Omdat het Charter vooral de inhoudelijke aspecten van monumentenzorg behandelt, is het voor bouwhistorie van belang hoe het Charter vertaald is. Zo vermeldt artikel 3 *'Het behoud en de restauratie van monumenten is niet alleen gericht op bescherming als kunstwerk, maar ook als historische bron'*. Dit artikel is niet mis te verstaan, hoewel de restauratiepraktijk van de afgelopen 30 jaar anders doet vermoeden. Wat wel nauwkeurig vertaald moet worden is art 9. De laatste zin hiervan luidt: *'Elke restauratie moet worden voorafgegaan door archeologisch en historisch onderzoek'*. De term "bouwhistorie" staat hier niet vermeld. Nu was deze term in het midden van de jaren zestig nog niet in gebruik voor het onderzoeken en analyseren van gebouwen, maar in de herziene vertaling van 1995 zou bouwhistorie toch niet mogen ontbreken. We hebben hier vermoedelijk te maken met een taalkundig probleem. In angelsaksische en francophone landen wordt onder "archaeology" respectievelijk "archéologie" zowel boven- als ondergronds onderzoek verstaan. In de Nieuwe Nederlandse Vertaling van het Charter van Venetië zouden de drie vormen van onderzoek:

archeologie, historisch- en bouwhistorisch onderzoek moeten worden vermeld. Helaas kon op de studiedag in Breda de tekst van de vertaling niet meer gewijzigd worden. De SBN zal over de aanpassing van de vertaling met het Nederlandse ICOMOS Comité in contact treden. Ingewikkelder wordt het met artikel 15 dat geheel gewijd is aan "Opgravingen". Dit artikel zou moeten worden uitgebreid met regels over bouwhistorie. Hiervoor moet wel het Charter zelf worden gewijzigd. De SBN zal deze kwestie officieel bij de ICOMOS moeten aankaarten.

Op de studiedag in de Waalse kerk te Breda werden de Nederlandse bijdragen verzorgd door architect W. Kramer en door prof. A.J.J. Mekking, die beiden een pleidooi hielden voor bouwhistorie. Vooral Mekking was somber gestemd over het inhoudelijk niveau van het restaureren. De Belgische bijdrage van prof. L. Verpoest was wat betreft onderzoek en de verantwoorde wijze van restaureren, veel positiever. Zou het in België zoveel beter gaan met de inhoudelijke monumentenzorg dan in Nederland?

Ad van Drunen

Cursus "Bouwhistorie in kort bestek"

Op dinsdag 31 oktober 1995 begint voor de derde keer de cursus "Bouwhistorie in kort bestek", na 's-Hertogenbosch en Amsterdam ditmaal in Groningen. Deze cursus, die de SBN in samenwerking met de Stichting Nationaal Contact Monumenten (NCM) organiseert, richt zich op leden van historische verenigingen en andere belangstellenden. Met name zij die zitting hebben in een monumentencommissie behoren tot de doelgroep waarop deze cursus zich richt. De cursus beoogt een indruk te geven van de hele breedte van het vak bouwhistorie. Eén van de doelen is om de cursisten duidelijk te maken welk belang het bouwhistorisch onderzoek heeft voor de monumentenzorg. Een ander doel is de cursisten met andere ogen naar een historisch pand te leren kijken. Uiteindelijk kan via de monumentencommissie om een bouwhistorisch onderzoek gevraagd worden voordat een bouwplan in uitvoering komt. De cursus zal plaatsvinden in het gebouw van de Open Universiteit aan de Oude Boteringestraat in Groningen. Vijf dinsdagavonden worden gevuld met twee lessen per avond. Onder meer komen de volgende onderwerpen aan de orde: bouwmaterialen, constructies, het lezen van bouwplannen. Op zaterdag 25 november vindt

een bouwhistorische stadswandeling plaats in Groningen. Nadere informatie over deze cursus kan worden verkregen bij de SBN, maar ook bij het NCM, die de praktische organisatie van de cursus in handen heeft.

Karel Emmens

Congres over hout in Riga (Letland)

Annerose Tisje attendeert Nederlandse bouwhistorici op de mogelijkheid om van 12 tot 17 september 1995 deel te nemen aan een congres over *Wooden Heritage in Latvia*. Er is een splitsing gemaakt tussen een workshop van 12 tot 15 september en de *Latvian Heritage Days* van 15 tot 17 september.

Hout was tot in de 20ste eeuw het meest gangbare bouw materiaal in Letland, zelfs Art-Nouveau en Nieuw-Zakelijke architectuur is voorzien van een vakwerk. Voorafgaande aan de workshop wordt het Openluchtmuseum bezocht dat reeds in 1924 werd opgericht; 14 en 15 september wisselt men van gedachten over conserveren en restaureren van hout, over registratie en documentatie, bouwhistorische analyse, etc. Gedurende de *Heritage Days* zijn in heel Letland meer dan 100 monumenten opengesteld voor bezoek. Het hoofd van de "Rijksdienst voor de Monumentenzorg", Juris Dambis en het Duitse echtpaar Goltz bemiddelen in overnachtingen bij particulieren. Een kopie van het programma is te bevragen bij: Dirk J. de Vries (RdMz, 03404-83238)

Donateursdag SBN 23 september 1995 in Haarlem

Op zaterdag 23 september 1995 wordt alweer de derde jaarlijkse donateursdag van de SBN gehouden, ditmaal in Haarlem. Hoewel tijd, plaats en programma bij het ter perse gaan van deze Nieuwsbrief nog niet definitief konden worden vastgesteld, is wel duidelijk dat op deze dag een aantal gevarieerde bijdragen mag worden verwacht over verleden, heden en toekomst van het bouwhistorisch en archeologisch onderzoek in de belangrijke monumentenstad Haarlem.

In Haarlem vonden in het verleden al enkele belangrijke bouwhistorische onderzoeken plaats, zoals dat van de Bank van Lening in de Kleine Houtstraat in 1975. Maar de grote sprong voorwaarts van het bouwhistorisch onderzoek

begon in Haarlem nog maar drie jaar geleden. Over deze recente ontdekkingen is nog bijna niets gepubliceerd. Op 23 september zal in ieder geval worden verteld over het onderzoek van het kasteel 'Huis ter Kleef' (Jan Kamphuis), over de Janskerk en over de middeleeuwse woonhuizen Spaarne 38, Jacobijnestraat 5-7 en het bijzondere 13de-eeuwse monument 'De Hoofdwacht'.

Op deze donateursdag is er behalve veel te beluisteren ook veel bouwhistorisch nieuws te zien. In samenwerking met de gemeente is door de SBN een bouwhistorische tentoonstelling ingericht in de refter achter Hollands oudste stadhuis en er kan een bouwhistorische wandeling worden gemaakt langs de recent onderzochte panden. In de zojuist gerestaureerde Hoofdwacht op de Groote Markt is een kleine aan dat huis gewijde tentoonstelling te zien, evenals in het daartegenoverliggende archeologische museum, waar speciaal aandacht wordt geschonken aan het onderzoek in het 'Huis ter Kleef'. *Last but not least* is er het ABC, een museum aan het Groot Heiligland dat gedeeltelijk gewijd is aan de bouwhistorie van de stad en waar dan een tentoonstelling loopt gewijd aan Lieven de Keij. Vanzelfsprekend wordt er ook tijd ingeruimd voor het traditionele 'sociale' onderdeel van de donateursdag: de afsluitende borrel.

Opgave van deze dag kan geschieden door het invullen van bijgesloten acceptgirokaart. Uw bijdrage in de kosten van organisatie en lunch blijft ook dit jaar beperkt tot Fl. 25,-. Na inschrijving ontvangt u tijdig bericht over definitieve plaats, tijd en programma van deze derde SBN-donateursdag. Wij verwachten u op 23 september in Haarlem.

Koos Steehouwer

Ads Bouman Prijs

De Vereniging Vrienden van het Zaanse Huis stelt zich ten doel de aandacht voor en de kennis van het Zaanse culturele erfgoed te stimuleren en te vergroten, met als speciaal aandachtsgebied de Zaanstreek als woon- en werkgebied. Ter aanmoediging van initiatieven op dit terrein is door het bestuur de Ads Bouman Prijs ingesteld. Deze prijs wordt eens per twee jaar uitgelooft en bestaat uit een geldsbedrag van Fl. 1.500,- plus een oorkonde. De prijs wordt toegekend aan diegene die, naar het oordeel van een deskundige jury, in de betreffende periode de beste prestatie heeft geleverd in de vorm van:

- a) een studie die betrekking heeft op bouwen en wonen in de Zaanstreek; of
- b) een restauratie van een historisch pand in de Zaanstreek.

Het Regelement voor toekenning van de Ads Bouman Prijs kan opgevraagd worden bij het secretariaat van de vereniging (mevr. A.A. Bol, Wakkerstraat 17¹, 1097 EB Amsterdam). Hierin staat vermeld waaraan studie of restauratie moet voldoen en tevens hoe indiening en toekenning is gereguleerd. Voor meer informatie kunt u zich wenden tot: 020-6683911

Korstmossen en muurbloempjes

A. van DEIJK - *Kerken in Groningen* (Groningen 1995).

A.H. van DRUNEN - 'Bouwblokinventarisaties ter bescherming van het stedenbouwkundig monument; een analyse van de historische structuur van 's-Hertogenbosch', *Bulletin KNOB* 94 (1995), 58-70.

A. van ENGELHOF - *Bouwhistorie; Voorstraat 316, 318 & 320; bouwhistorische documentatie reeks deel 2* (Dordrecht 1995).

R.J.W.M. GRUBEN - 'Boerderijen in Zeeuwsch-Vlaanderen; een verkenning', *Jaarverslag SHBO* 1994 (Arnhem 1995), 66-82.

JAHREBUCH FÜR HAUSFORSCHUNG - *Hausbau in Görlitz, in der Lausitz und in Bohemen; Gaststätten und Kneipen*, Band 43 (Marburg 1995).

A. de KRAKER en F. WEEMAES - *Malen in moeilijke tijden; de geschiedenis van de grafelijke ros-, wind- en watermolens in Noord-Vlaanderen en aangrenzende Zeeland tussen 1450 en 1610* (Kloosterzande 1995).

A. REINSTRAS en F.J. van der WAARD - *De drie Vlasblommen; bouwhistorisch onderzoek Hoge der A 7* (IBID, Groningen 1995).

A. REINSTRAS en F.J. van der WAARD - 'Een middeleeuws huis in de Turftorenstraat', *Gronings historisch jaarboek* 1995, 83-97.

A.G. SCHULTE, 'Het voormalige Burgerweeshuis in Arnhem gerestaureerd', *Jaarverslag vereniging Hendrick de Keyser* 1994, 23-42.

M. TILLEMA en A. VIERSEN - 'De Thooren te Maasniel', *Bulletin KNOB* 94 (1995), 1-10.

J. VERMEULEN - 'Zutphense stadsarcheoloog blik omhoog; middeleeuwse bebouwing van Zutphen herontdekt', *Scarabee* 17 (1995), 35-38.

D.J.K. ZWEERS - 'Enige beschouwingen omtrent de torenmolen in het Nederrijngebied', *Molinologie*, tijdschrift voor molenstudie 3 (1995), 37-45.

D.J.K. ZWEERS - 'De verdwenen windmolen van Lamers te Woezik', *Molinologie*, tijdschrift voor molenstudie 3 (1995), 47-52.

Illustratie voorzijde: *Lengtedoorsnede Hoge der A 7*, uit: A. Reinstra en F.J. van der Waard, *De drie Vlasblommen; bouwhistorisch onderzoek Hoge der A 7* (IBID, Groningen 1995).